

Lars Saabye Christensen

Byens spor

Ewald og Maj

ÇAPPELEN DAMM

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo 2017

ISBN 978-82-02-56211-3
ISBN 978-82-525-8794-4 (Bokklubben)

1. utgave, 1. opplag 2017

Omslagsdesign: Stian Hole

Forsidefoto: Ukjent fotograf/Oslo museum

Sats: Type-it AS

Trykk og innbinding: ScandBook UAB, Litauen 2017

Satt i 11/14 pkt. Sabon og trykt på Munken Print Cream 80 g/1,5

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

www.cappelendamm.no

PROLOG

Kirkeveien begynner på Frogner plass, der trikken svinger østover mot Elisenberg og Solli, vel å merke hvis man kommer i den retningen og vil bort fra Fagerborg, bort fra Majorstua, bort fra denne byen som jeg tross alt elsker, på godt og vondt; godt: dens størrelse og antall trær passer mitt humør; vondt: at den stadig vil bli større tærer på det samme humøret. En by må være på sin egen alder. Ellers ligner den et barn i smoking eller en olding i matrosdress. Da vekker den bare latter og ikke hjemlengsel. Gutten, nei, den unge mannen, for det er mann han er i ferd med å bli, som sitter på trikken, han du ser i forbifarten denne tidlige morgenen mens alle våkner til de sørgeligste nyheter en takknemlig befolkning kan få, vil bort, bort fra Fagerborg, bort fra byen, bort fra alt, bare bort. Han heter Jesper Kristoffersen og har en fullpakket sekk på setet ved siden av seg. Legg merke til blikket hans, hvis du rekker det: tomt og åpent på samme tid, han ser og blir sett, under det venstre øye henger forresten en blå skygge, et minne. En gang fikk han diagnosen *følsom*. Vi går i den andre retningen, på venstre side av Kirkeveien, langs Frognerparken med det storslåtte, noen mener overdrevne Vigelandsanlegget, som om høsten, slik som nå,

kan minne om store hager i Russland rundt århundreskiftet; forlatte, melankolske og ikke minst kunstige utstrekninger med skulpturer som bærer skylaget på ryggen. Om våren og sommeren er det imidlertid en annen dans her. Mødrene soler seg på benkene, men slipper ikke barna, som leker på plenene, av syne. Ungdommen mater svanene, men det er bare for å skjule sine egentlige hensikter, nemlig å flørte. Brødsmulene de kaster i dammen er forelskelsens fine støv. Og på de to restaurantene, Broen og Herregårdskroen, sitter fedrene i hvite skjorter og drikker øl fra kjølige, skummende glass. Alt er ubekymret og langsomt. Alt er sorgløst og forbigående. Alt er evig, blå himmel som speiler seg i dammens blanke lys. Da er det ikke kunsten man setter høyest, men livet. Om vinteren forholder det seg annerledes. Da står livet i bakgrunnen og skulpturene trer fram, kolonner av rimete granitt, en fastfrosset armé, og man kan nesten tro at parken er en gotisk slagmark, eller en utvidelse av Vestre Gravlund, som ligger like ved med sine dystre krematorier og sorte, spisse sypresser. Vinteren gjør i det hele tatt denne byen ussel og knugende, selv om det er vinter vi er mest vant med. Vinteren stenger oss inne mellom snøfonner, brøytekanter og magre drømmer. Vinteren er tiden for føljetonger, botsgang og radio. Nå er det som sagt september, og ikke en hvilken som helst september. Det er den sørgeligste september hittil i år. Bladene faller som gule tårer. Det kan jeg si: Bladene faller som gule tårer. Et avisbud kommer løpende med ekstrautgave av Aftenposten i tralla. Er det fordi Jesper Kristoffersen skal mønstre på *M/S Bergensfjord* at det er denne stemningen? Det kan ikke stemme. Unge gutter og menn, ja, et par jenter også, drar til sjøs

hver eneste dag uten at noen tar særlig på vei, bortsett fra kanskje en mor, en søster, en kjæreste. Det er som det skal være. Man river seg løs, uansett hvor vondt det gjør. På tennisbanene er nettene tatt inn. En hvit ball ligger i grusen, som punktumet etter en sommers siste serve. Men på Frogner stadion vis á vis verkstedene til Sørensen & Balchen i Middelthuns gate er det alltid sesong: lengdeløp, kunstløp, bandy, friidrett og fotball, en kalender av sport året rundt. Kvinnene i byen vil nok særlig huske Sonia Henies entré i flomlyset: når hun gled som en engel ut på isen til stormende jubel, baklengs og med armene som vinger, det var like før hun lettet. Mennene vil sannsynligvis huske at Oscar Mathiesen slo den oppskrytte og kjepphøye Bobby McLean her, og Frogner stadion ble derfor kalt amerikanernes Waterloo. Selv tapte den norske verdensmesteren i siste sving nede i Bogstadveien, da isen smeltet under ham. Han skjøt først sin kone og tok så sitt eget liv. Jeg tenker ofte på det: Kunne ikke engang medaljene trøste ham? Var de ikke annet enn baksider? Nå er det forresten en annen som løper der inne på stadion, runde etter runde i den tunge grusen, kledd i strikkegenser og blå kortbukser utenpå stillongsene. Det er som alle vet dr. Lund, spesialist i det allmenne, som han liker å si. Han er ennå intetanende om nattens hendelser. Og hadde han visst det ville han sannsynligvis løpt dobbelt så langt, det vil si: femti runder, to mil. Det var forresten dr. Lund som kalte Jesper Kristoffersen følsom, men friskmeldte ham siden: *Gutten er ved god helse og skikket til ethvert arbeid.* Vi skynder oss videre, ikke at vi har det travelt, vi har tvert imot god tid. Men de som vil slå følge med oss får vær så god tilpasse seg vårt tempo. Det er skikken her.

Ved Maries gate stanser vi likevel og tar en titt på Majorstua skole, hvor vaktmesteren, tidligere klasseforstander Løkke, også kalt lærer Uløkke, har iført seg mørk dress og bærer det norske flagget over den tomme skolegården. Det slår oss: Han holder flagget slik man bærer et dødt eller skadet barn. Så kommer vi til Frelsesarmeens lokaler. Inngangsdøren er prydet med denne skriften: *Gjennom Blod og Ild*. Det er i grunnen pussig å tenke på at disse forsakte, høflige og våpenløse soldatene, som aldri dør, men blir forfremmet til evigheten i Aftenposten, har et såpass voldsomt slagord. Og bladet de står rundt i strøket og selger, særlig på Valkyrien, heter *Krigsropet*. Det er ikke alltid form og innhold stemmer overens. Så er vi endelig på Majorstua, krysset som gjerne kan kalles Kirkeveiens Petersplass. Her snur og vender trikkene og bussene. Her kan man ta Holmenkollbanen under jorden ned til Nationaltheatret, ned til selve *byen*. Og her kan man fraktes opp til Nordmarka, som for mange er det endelige beviset på Guds eksistens: det evige liv finnes mellom Tryvann og Kikut, hvor man kan møte hardbarkete og radmagre menn med nesedråpe og glorie flettet av svette, klister og granbar. Det kan også nevnes at samme Nordmarka brukes som trussel av fortvilte foreldre når den late ungdommen helst vil ligge lenge om søndagen: Kommer du deg ikke ut i Marka før klokken 10, er du allerede på skråplanet. Og da kan det hende du havner på Bastøy, fangeøya i Oslofjorden der umyndige mordere og andre simple gutter lærer disiplin og gudsfrykt av jernjomfruen, sengen man sovner i som barn og våkner i som mørbanket olding. Vi trekker for øvrig tilbake sammenligningen med Petersplassen, og sier heller at Majorstukrysset er Kirke-

veiens *Times Square*: Her er det bank, optiker, apotek, delikatesse, kiosk, frisør, parfymeri, telefonkiosk, dame-trikotasje, reisebyrå og venterom med egen personvekt som spår din fremtid på små visittkort. Reklameskiltene på takene må nevnes i samme åndedrag: i den mørke årstiden kan man lese Bibelen i lyset fra dem: *Blue Master* og *Frisco*. To kinoer hører selvfølgelig med, Colosseum med sin enorme kuppel, og Verdensteatret, som med sine søyler mest ligner et gresk tempel. Nå vet jeg det: Majorstua er Kirkeveiens Akropolis. Vannhullene, som det heter på folkemunne, er også lette å finne: Gamla, Valka, Larsen, Vinkelkafeen og Tråkka. Det skal aldri by på problemer å slukke tørsten på Majorstua. Og da har vi ennå ikke nevnt alle bakeriene. Ingen steder er det flere bakerier enn på Majorstua, Samson, Møllhausen, Hansen, og litt lenger unna, i Industrigata, kan man besøke det lille Manfreds bakeri. Om morgene ligger det en duft av nystekt brød over bydelen. Fuglene blir mette bare av å fly med åpent nebb. Men ikke i dag, ikke i dag. I dag kommer det ikke ferske brød. I dag tennes ikke reklamene. I dag varer mørket. Idet vi skal begynne på den lange, slake bakken som ender ved Vestre Aker kirke, som allerede i 1856 ga denne veien sitt navn, og hvor Fridtjof Nansens mor i sin tid plantet en allé, ser vi noe vi først tror er løv på trappen til Majorstuhuset, men som viser seg å være Røde Korslodd. De må stamme fra høstens basar. De som ikke vant har bare kastet dem. Vi blir tunge til sinns: en by full av taperlodd. Vi skifter fortau og tar endelig fatt på stigningen som mange, særlig sykkelbud og nykommere, under vurderer. Ikke bare er denne delen av Kirkeveien lang, man må også regne med vinden, som starter bak isbre-

ene på Svalbard, trekker med seg den salte havluften fra Finnmarkskysten, suser gjennom Nord-Norge og Trøndelag, skyter fart over Dovre og hogger tak i bunnen av Tryvann før den krysser Suhms gate med hjørner av jern. Da har man for øvrig passert Garderobe- & Sålingseksperthen og Prestenes kirke, et nøysomt og robust gudshus som er en gave fra norske prester og presteslekter i landets hovedstad. Vittige tunger hevder at flere har sett lyset hos Garderobe- & Sålingseksperthen enn under gudstjenestene, og enda flere så det på Valka. Men det skal vi ikke snakke om her. Lys tennes og lys slukkes. Det går forhåpentligvis opp i opp. For det som ligger oss på hjertet nå er utstillingsvinduet hos Slakter Melsom: Slakteren selv lener seg over disken, tar ned et bilde av sønnen Jostein, som reklamerer for hudsalven Valcrema i Norsk Dameblad, og setter i stedet fram et portrett av Kong Haakon med sørgebånd. Utenfor står hustruen med rødkantete øyne og dirigerer mannen sin, pass på, den sorte silken må ikke komme borti skinken, portrettet må være nærmere døren, stopp, ikke *så* nær, og det er best å bytte ut skinken med litt grønn persille og entrécote. Vi lar dem holde på og fortsetter forbi Marienlyst, som er Fagerborgs grense mot vest. Der, tilbaketrukket som et slott, ligger Norsk Rikskringkasting, som resten av dagen skal minnes Kongen og spille sørgemusikk. Noen sier at det er derfor Jesper Kristoffersen stakk til sjøs akkurat denne morgenen, han tåler nemlig ikke alle disse mørke, tunge melodiene. Det er nok feil. Han er som sagt ikke følsom lenger. Så er vi på Jessenløkken, som må kunne kalles Fagerborgs Versailles: de store, rektangulære boligblokkene, med solrike gårdsrom i midten og fasader mot Kirkeveien, Jonas Reins gate,

Jacob Aalls gate og Gørbitz gate. De er tegnet av Harald Hals, bygget mellom 1916 og 1920 og er det første eksempel på moderne byplanlegging i Norge, inspirert av wienarkitekten Camillo Sitte. En tanke utenom det vanlige i dette strøket hvor vi nærmest tar alt for gitt: den sosiale modernismen startet på Fagerborg. Vi var først ute! Leilighetene var også forut for sin tid, med alle sanitære innretninger på plass, doble vinduer, vaskekjeller, balkong og anretning, og de inneholdt også et hemmelig rom, som alle kjenner til: hallen. Hallen er rommet uten vinduer. Hallen er unyttig og mørk. Hallen er i beste fall et venterom. Arkitektene mente at hallen skulle forlene leiligheten med et preg av fornemhet, et borgerlig overskudd, så å si, som også ga leiligheten dens tiltrengte dybde. Denne hallen, i andre etasje i Kirkeveien 127, har til nå vært Jesper Kristoffersens rom, hans venterom, Jesper Kristoffersen som altså for ikke lenge siden tok trikken fra Majorstua ned til Rådhusplassen, for derfra å gå bort til Vippetangen og mønstre på M/S Bergensfjord, tilhørende Den Norske Amerikalinje. På den lille balkongen står fremdeles Maj Kristoffersen, moren hans, og lillesøsteren Stine og ser etter han som dro. Hvem de feller flest tårer for, Kong Haakon eller Jesper, er lett å regne ut. La oss si det slik: Man er ikke seg selv nærmest. Man er *sine* nærmest. Vi for vår del har et stykke igjen å gå før vi er ferdige med Kirkeveien. Gravlunden nedenfor Vestre Aker kirke er brattere enn unnarenet i Holmenkollbakken. Man skal ikke ha høydeskrekk når man dør på Fagerborg. De fleste vil imidlertid helst ligge på Vestre Gravlund, selv om det er litt lenger hit, men som tross alt er flat og oversiktig og hvor man sjelden får uventet besøk. Vi trekker inn den

nesten bedøvende duften av bensin og olje fra Esso-stasjonen på hjørnet, og krysser trikkelinjene som fører ned til Bislett og som på et vis markerer Fagerborgs grense mot øst. Inne på Ullevål sykehus, som i sin tid var Europas største, flagger man også på halv stang. Antall døde vil sannsynligvis stige i dag. Det tar på å miste en konge. Når man mister en konge mister man tid. Og selv om vi nå er utenfor Fagerborgs absolutte grenser, går vi uansett litt til, forbi enda en kirkegård, Nordre Gravlund, og kommer til Geitmyrsveien, og der, på den andre siden, ligger skolehagen. Det var bare den jeg ville vise dere. Epletrærne står på rad og rekke, bærbuskene likeså. Den lille åkeren er pløyd i fine, jevne furer, mørke, fruktbare bølger. I skuret henger redskapene: spader, greip, raker. Noen har forresten glemt igjen et par hansker. Det ser nesten ut som om de fortsetter å pirke i den bløte, medgjørlige jorda. Jeg ville vise dere denne velstelte skolehagen for at vi skal huske hvor vi kommer fra, uansett hvor moderne det meste er blitt, med miksmastere, fargefilm, kulepenner, sputniker, elektrisk musikk og prøvebilder: Alle på Fagerborg kommer fra landet.

DEL I

ET KORT RESYMÉ AV FØRSTE ARBEIDSÅR 1947

Norges Røde Kors har for å lette arbeidet, og gjøre dette mer rasjonelt, i Oslo gått til kartlegging av byen og inndelt den i avdelinger, som hver har sitt styre. I juni 1947 ble opprettet en egen avdeling for Fagerborg. Vi sorterte på Kirkens kontor de medlemmer som hører inn under vårt nyopprettede distrikt. Vår første oppgave blir medlemstegningen i september. Vi tegnet ca. 500 medlemmer, hvorav en del livsvarige.

På basaren 12–19 sept. fikk vi inn kr. 1.264,80. Inntekten ved medlemsverving var kr. 595,- slik at vår samlede beholdning ble kr. 1623,87. I startkapital var vi av hovedforeningen lovet kr. 650,-

I slutten av november og begynnelsen av desember var Fagerborg godt representert ved sortering og pakking av klær til Europahjelpen. Vårt kontante bidrag var kr. 200,-

Videre ble vi tildelt garn, som vi fordelte, og gikk i gang med forskjellige strikkearbeider: strømper, votter, skjjerf, luer, bukser etc. Disse arbeider er ment utdelt innenfor avdelingens distrikt eller ved hendelser ellers i landet hvor det trengs øyeblikkelig hjelp. Eksempelvis ble en innholdsrik pakke sendt til Tromsø, der en brann satte en familie på bar bakke.

I mai fikk avdelingen henvendelse fra fru Fougner (formann i Syforeningen av 1907) om å hjelpe til med søm av lintøy og navning av tepper til beredskap, nærmere bestemt et felleslasarett. Videre fikk Fagerborg avd. henvendelse fra Arbeidskomiteen om å ta seg av og bespise 47 jødebarn som skulle på et 2 måneders opphold i Norge. Likeledes ved deres tilbakereise var det vår avdeling som tok seg av barna, et morsomt og interessant arbeid.

I august gjorde vi et første forsøk med medlemsmøte hos formannen, som må betegnes som meget skuffende. Av 15 stykker som hadde lovet å komme, kom bare 3 stk. Vi hadde bestemt å utstyre en dukke til utdelingen, og dette arbeidet fordelte vi da på de 3 hederlige samt på styret.

I Røde Kors-uken som varte fra 18–26. september startet vi den 18. med en blomsterpyntet bil med barn i Røde Kors-drakter i bilkortesje. Utbyttet av kortesjen var magert og vil ifølge Arbeidskomiteen bli sløftet.

Medlemstegningen gikk dessverre trått. Kontingenten er som kjent i år forhøyet fra kr. 2,- til kr. 4,- for årsmedlemmer, fra kr. 20,- til kr. 50,- for livsvarige. Denne kontingentsats er sannsynligvis for høy.

Basaren innbrakte: kr. 1.874,05

Merkosalget: kr. 206,10

For disse midler skal det i inneværende måned settes opp et budsjettforslag.

INDIAN SUMMER

Maj Kristoffersen står i skyggen på den lille balkongen ut mot gårdsrommet i Kirkeveien 127 og ser på alle ungene som leker der nede. Det kryr av dem. Det er krigskullet. Det er fredens unger. Mange ble født før krigen var slutt, men de er uansett fredens unger. Gutten hennes, Jesper, var ett år da Filipstad eksploderte og mange trodde den gangen at det var hele byen som gikk i lufta; til og med på Fagerborg skalv vinduene, og disse rystelsene ble en del av krigens merker, sprekke i taket, revnene i veggene, ødelagte trommehinner, skjeve lysekroner, alt som skulle repareres når freden kom, men som man likevel ikke fikk tid til og utsatte til i morgen, for freden er travel, i motsetning til den langsomme, ørkesløse krigen, bortsett fra når det smeller på Filipstad. Jesper sitter borte i hjørnet, løfter hånden og vinker til moren sin, eller kanskje han bare er rastløs og urolig igjen. Det kan også være at genseren er for tykk, at den stikker, at han forsøker å klø seg i nakken. Det er den første lørdagen i oktober, 1948. Men luften er fremdeles mild. Solen varmer ennå. Den henger over hustakene og setter villvinen mellom vinduene i brann. Meteorologene kaller det *indian summer*. Maj Kristoffersen nyter det. Straks står hun i lyset. Hun kan ta av seg

jakken og tenne en sigarett, hvis hun hadde hatt en. Kunne det bare vare. Men om en måned er det sannsynligvis allerede skiføre. Så får hun plutselig ikke øye på Jesper. Han er ikke å se noen steder, ikke ved søppelboden, ikke ved husken, ikke på benken. Hun gripes av panikk. Hun vet at han ikke er langt unna. Porten til Jonas Reins gate er alltid låst. Likevel gripes hun av panikk. Han kan ha kommet seg ned i kjelleren, til vaskeriet. Han kan ha kommet seg opp på tørkeloftet. Det er farer overalt. Hun skal til å rope. Hun skal til å rive seg løs fra den forsinkede sommeren. Da åpner Margrethe Vik vinduet over henne og lener seg ut.

– Telefon til deg.

– Er det Ewald?

– Det spurte jeg ikke om. Men det er en dame.

Maj Kristoffersen kaster et siste blick over gårdsplassen, men får heller ikke nå øye på Jesper. Så går hun inn til kjøkkentrappen og skynder seg opp til fru Vik som følger henne til entreen hvor det sorte røret ligger på skatollet og venter. Maj Kristoffersen snur seg mot fru Vik.

– Kan du se etter Jesper imens?

Fru Vik gjør et lite kast med hodet og tørker hendene på forkleet.

– Da så. Jeg skal slett ikke forstyrre.

– Det var ikke sånn ment. Men Jesper, jeg kunne ikke se ...

– Jeg holdt ellers på med middagen.

– Ja, det lukter deilig.

– Ta nå den telefonen, før de legger på.

Fru Vik går ut og lukker kjøkkendøren kraftig igjen etter seg.

Maj Kristoffersen løfter røret og sier navnet sitt. Det er en fru Lund i Ullevålsveien som vil ha tak i henne. Hun ringer på vegne av Røde Kors, og et øyeblikk tror Maj Kristoffersen at det er Jesper hun vil snakke om, at han har gjort ugagn, at selveste Røde Kors er koblet inn. Hun blir livredd og rasende. De skal ikke bry seg. Ingen skal bry seg! Hun klarer det selv! Dette sier hun ikke. Hun rekker bare å tenke det. Eller har det skjedd en ulykke? Er Ewald blitt utsatt for noe? Har Jesper rukket å skade seg på den korte tiden han var utenfor rekkevidde? Men fru Lund har noe helt annet på hjertet. Hun spør om Maj Kristoffersen er villig til å møte i styret for Fagerborg Avdeling av Oslo Krets av Norges Røde Kors, eventuelt som varamann. De trenger nye damer. Det blir dessuten sagt at hun er meget dyktig til å føre regnskap. Maj Kristoffersen trekker pusten i lettelse og har lyst til å rope ja, men besinner seg.

– Jeg må konferere med min mann først, sier hun.

Det har fru Lund full forståelse for. Et verv i Røde Kors er ikke noe man tar lett på. Det angår hele familien. Hun gir Maj Kristoffersen sitt telefonnummer og sier hun kan ringe når hun har bestemt seg, helst i løpet av helgen, for neste styremøte er allerede førstkommende onsdag. De legger på. Maj Kristoffersen hører at fru Vik er tilbake. Vannet renner i springen. Jesper skriker. Så blir alt stille. Hun går ut til dem på kjøkkenet.

– Han stod bak bjerketreet, sier fru Vik.

Jesper ser på moren og som vanlig er det nesten umulig å avgjøre om han skal til å gråte eller le.

– Så det var der han stod.

– Han stod der og tisset.

– Tisset? Herregud ...

– Men nå har han i hvert fall vasket hendene.

Jesper begynner å gråte. Det var da enda godt. Å le i denne anledning, i fru Viks nærvær, hadde vært langt verre. Maj trekker sønnen til seg. Han er som vanlig motvillig og medgjørlig på samme tid. Hun forstår ikke hvordan det har seg, men han er akkurat som en umulig streng, både slapp og spent.

– Unnskyld forstyrrelsen, sier hun.

Fru Vik åpner kjøkkendøren for dem og gir Jesper en Mariekjeks som han skal til å stikke rett i munnen, uten omvei, men ombestemmer seg i siste liten, slutter å gråte og putter den fort i lommen i stedet. Maj klemmer litt hardere i nakken hans.

– Takk, mumler Jesper.

Fru Vik klapper ham på hodet mens hun snur seg mot Maj.

– Kanskje Røde Kors kan være hjelpelige med å skaffe dere telefon.

– Og kanskje det er du som har sagt at jeg er *meget* dyktig til å føre regnskap?

Fru Vik smiler.

– Det sier i hvert fall din mann.

VEDTEKTER FOR FAGERBORG AVDELING AV RØDE KORS

Fagerborg Avdeling av Oslo Krets av Norges Røde kors står tilknyttet Arbeidskomiteen i Oslo Krets av Norges Røde kors som en selvstendig gruppe.

Avdelingen ledes av et styre bestående av inntil 5 medlemmer med varamenn. Styret velges av generalforsamlingen for 2 år av gangen.

Generalforsamlingen avholdes hvert år innen mars måned. Innkallelsen utferdiges av styrets formann med minst 8 dagers varsel og med angivelse til de stemmeberettigede medlemmer eller ved bekjentgjørelse i en Osloavis.

Avdelingen er representert i Arbeidskomiteen ved én representant.

Fagerborg Avdeling har som mål å fremme Røde Kors' formål innen Fagerborg Menighet.